

Lodewijk Winkeler

LEIDT EMANCIPATIE TOT ONTZUILING?

1. Inleiding

Mij is gevraagd te reageren op het rapport *Gewaardeerd verleden*. Het liefst een beetje prikkelend, maar eerlijk gezegd: dat is mij niet meegevallen. Ik heb het geprobeerd door in de aankondiging van mijn verhaal te suggereren dat de commissie het wiel opnieuw aan het uitvinden was, maar daar heb ik een beetje spijt van. Ik zal het anders zeggen: ik heb ervaring met één van die categorale archiefinstellingen, waar in het rapport van de Raad voor Cultuur uit 2005, *Het tekort van het teveel* naar wordt verwezen,¹ en ik heb de voorstellen van de commissie-Jeurgens met veel instemming gelezen, maar ook met veel herkenning. Op specifieke punten kom ik uiteraard nog terug.

Misschien is het nuttig dat ik eerst aangeef vanuit wat voor positie ik spreek. Dat ik bij het Katholiek Documentatie Centrum werk is duidelijk. Ik doe dat al meer dan vijftwintig jaar, en dan raak je een beetje voorgesorteerd. Ik denk bij 'particuliere archieven' toch gemakkelijk eerst aan het KDC en vergelijkbare categorale centra. Bij nader inzien realiseerde ik mij, dat het rapport *Gewaardeerd verleden* wellicht helemaal niet over mijn soort instellingen gaat. De bij het KDC berustende archieven zijn immers uit de gevarenzone. Eigenlijk sluit het rapport aan bij een al langer lopende 'bekering' onder overheidsarchiefdiensten. Ik lees dat een beetje in het voorwoord van Maarten van Boven, als hij zegt dat het rapport gaat over wat de publieke taak van archiefbeherende instellingen met zich meebrengt voor de samenstelling van hun collecties. In feite, zo stelt ook *Gewaardeerd verleden* vast, hebben talrijke archiefdiensten daar al lang over nagedacht, in ieder geval op plaatselijk niveau en in de praktijk.² Zij zijn vaak geëngageerd in verenigingen voor stadsgeschiedenis of in heemkundekringen, en nemen al sinds jaar en dag lokale particuliere archieven op. Ik durf zelfs te vermoeden, dat de plaatselijke archivariissen die archieven veel interessanter vinden dan het archiefmateriaal dat zij *qualitate qua* van de gemeente krijgen afgeschoven. En in ieder geval heb ik velen van hen ontmoet in de tijd dat bewaarders van particuliere archieven elkaar in een prettige 'onder ons'-sfeer troffen in het CANNET.

Volgens mij gaat *Gewaardeerd verleden* juist niet over de publieke taak van archiefbeherende instellingen. Het rapport kijkt vanuit de particuliere archieven, en stelt vast dat hier erfo goed aanwezig is dat toe is aan emancipatie. Het rapport stelt vast dat er erfo goed veronachtzaamd wordt, en roept het openbaar archiefwezen op om daar iets aan te doen. En Van Boven heeft kennelijk eerst het zeer overtuigende rapport gelezen, en gaat eigenlijk al in het voorwoord accoord: dat hoort, zo suggereert hij, bij de publieke taak van archiefinstellingen.

Achtereenvolgens zal het hebben over wat ik als kernthema van het rapport *Gewaardeerd verleden* zie, namelijk de emancipatie van het erfo goedbelang. Onder andere wil ik dan ook iets zeggen over de positie van het KDC, niet als *oratio pro domo*, maar om een verklaring te geven waarom er eigenlijk zo'n ding

¹ Raad voor Cultuur, *Het tekort van het teveel. Over rijksverantwoordelijkheid voor cultureel erfo goed* (Den Haag 2005), p. 29-30.

² Commissie waardering en selectie, *Gewaardeerd veleden. Bouwstenen voor een nieuwe waarderingsmethodiek voor archieven* (Den Haag 2007), p. 28.

bestaat. Daarna wil ik ingaan op de onderwerpen selectiedoelstelling en waarderingspraktijk – de hoofdstukken 4 en 5 van het rapport. Naar aanleiding van de in het rapport voorgestelde waarderingspraktijk zal ik opnieuw terugkomen op het KDC, nu vanwege wat bij ons waarderingspraktijk is. Tenslotte wil ik het hebben over de verhouding van categorale documentatiecentra en overheid, en over hun onderlinge verhouding. De organisator van deze bijeenkomst was hier bijzonder nieuwsgierig naar: concurrentie of samenwerking?

2. Emancipatie van het erfgoedbelang

Ik ben mij er van bewust dat de commissie niet in de eerste plaats de categorale en sectorale documentatiecentra en archiefinstellingen op het oog heeft gehad. De commissie heeft het consequent over 'particuliere archieven' in het algemeen. Het gaat inderdaad om veel meer: persoonsarchieven, bedrijfsarchieven, of bijvoorbeeld de archieven van de in voortdurende staat van fusie en reorganisatie verkerende geestelijke gezondheidszorg.

Maar ik kijk toch naar het fenomeen 'particuliere archieven' vanuit mijn eigen instelling, als *pars pro toto* voor een aantal instellingen die zijn voortgekomen uit emancipatiebewegingen: katholieken, gereformeerden, vrouwen, arbeiders en humanisten. Dat gaat mij namelijk straks nog van pas komen. Er is wel eens spottend opgemerkt, dat onze categorale documentatiecentra zo ongeveer de enige resten zijn van de verzuiling – overlevenden uit de voortijd. Je kunt je natuurlijk ook afvragen waaróm zij eigenlijk zijn opgericht. Dat heeft met van alles te maken, maar zeker ook iets met de toenmalige taakopvatting van het openbaar archiefwezen. Neem het KDC. Onder de oprichters ervan waren de historicus Ad Manning en de kerkhistoricus Jan van Laarhoven: zeker geen mensen die vreemdeling waren in het Jeruzalem van het openbaar archiefwezen. Niettemin vertonen de verslagen en notities van vóór de oprichting van het KDC geen spoor van de gedachte om katholieke archieven bij openbare archieven onder te brengen. Kennelijk leidde de taakopvatting van het openbaar archiefwezen tot de vooronderstelling dat die archieven daar niet of slechts moeizaam onder te brengen zouden zijn.

Misschien moet ik zelfs veronderstellen, dat de katholieke archieven helemaal niet zo welkom waren. Niet bij katholieken, die al lang blij waren dat ze van hun zuil waren verlost, maar ook niet bij de overheid, die in de jaren zestig en zeventig met genoeg toezag hoe de zuilen in een mist van fusies, federaties en opheffingen verdwenen en niet alleen neutraliseerden, maar ook verstatelijkten. Er was een tendens om het verzuilde verleden op te geven voor een mooi beeld van een eensgezinde liberale verzorgingsstaat. Het lijkt misschien wat ver te voeren, maar ik ga toch iets zeggen over de reacties op de canon van de Nederlandse geschiedenis. Vanuit levensbeschouwelijke hoek is er terecht op gewezen dat de verzuiling in de canon ontbreekt.³ Dat is naar mijn mening niet zomaar een mankement. Het is een miskennis van de wordingsgeschiedenis van het moderne Nederland. Dat is namelijk niet soepeltjes ontstaan uit de Bataafse revolutie en dankzij een 'overheid boven de geloofsverdeeldheid', om Thorbecke te parafrasen, maar uit de emancipatiestrijd – en het woord strijd is hier nauwelijks overdreven – van arbeiders, vrouwen, katholieken

³ De Raad voor Cultuur pleit ervoor dat archiefinstellingen hun acquisitieprofiel openbaar maken teneinde de discussie over de canon te stimuleren (*Het tekort*, p. 21). Bij dezen:
<http://www.ru.nl/aspx/download.aspx?File=/contents/pages/477067/collectieprofiel.pdf&structuur=kdc>

en gereformeerden. Zij organiseerden zich tegen een liberale overheid in en ontwikkelden zich moeizaam, maar toch, tot een machtsfactor van belang. En dááruit is onze moderne Nederlandse samenleving voortgekomen.⁴

Als dit zo is, dan kan ik alleen maar vaststellen hoe ontzeten gelijk de rapporten *Het tekort van het teveel* en *Gewaardeerd verleden* hebben, als zij stipuleren dat onze geschiedenis niet alleen vanuit de overheidsarchieven kan worden geschreven. Onze geschiedenis is veelvormig. Het rapport van de Raad van Cultuur stelt mijns inziens dan ook terecht: “Er is meer dan één verhaal te vertellen over de geschiedenis van Nederland: die pluriformiteit en diversiteit moet gewaarborgd worden. Mede om die reden is de Raad ook nooit een voorstander geweest van ‘het’ museum voor nationale geschiedenis.”⁵ Dat laatste lijkt mij oud zeer, trouwens.

Terug naar het KDC. Juist vanwege het erfgoedbelang is het KDC in 1969 opgericht. *Gewaardeerd verleden* definieert erfgoed als volgt: “het geheel aan materiële (roerende en onroerende) objecten en immateriële (symbolische) praktijken, die afkomstig zijn uit of verwijzen naar het verleden, waarvan de presentatie en representatie in het heden dient om continuïteit te bewerkstelligen tussen verleden, heden en toekomst.”⁶ Die ‘continuïteit’ lijkt mij overigens nog een spannende aangelegenheid, gezien de vele discontinuïteiten tussen verleden en heden: zuilen bestaan er nauwelijks meer, en de aanhang van de christelijke kerkgenootschappen slinkt in zo’n hoog tempo, dat ook hier voor de continuïteit moet worden gevreesd. Maar hier ligt een taak voor historici: archiefbewaarplaatsen dienen er ‘slechts’ voor te zorgen dat die voldoende stof tot denken hebben.

Dat brengt mij vanzelf op mijn volgende punt: de selectie. Maar eerst nog dit: ik durf te beweren dat wezenlijke historische bronnen voor de geschiedenis van Nederland, met name uit de periode 1850-1970, verloren zouden zijn gegaan als er geen KDC of HDC waren opgericht. Gelukkig voor vrouwen en arbeiders waren IIAV en IISG er al veel eerder bij.

Ik krijg daar inderdaad emancipatie-associaties bij. Ooit moest je eerst een bijzondere school oprichten op eigen kosten, vervolgens moest je wel aan allerlei overheidsvoorschriften voldoen, en pas aan het eind van de rit kreeg je uiteindelijk subsidie. En dan bieden in het verleden behaalde resultaten niet eens een garantie voor de toekomst...⁷

3. Doelstelling van archiefselectie:

Als het gaat om archieven, bezien vanuit het cultureel erfgoed en ten behoeve van historische onderzoek, pleit de commissie-Jeurgens, voor een integrale doelstelling van archiefselectie. Dat wil zeggen: de commissie heeft gezocht naar een selectiedoelstelling die kan worden gebruikt voor zowel overheids- als particuliere archieven. Daarmee zet zij de lijn door die al was uitgezet door de Raad van Cultuur: we

⁴ Eenzelfde gemis stelde ik eerder vast in Kees Schuyt en Ed Taverne, *1950. Welvaart in zwart-wit*. (Den Haag 2000), zie: L. Winkeler, ‘Welvaart in zwart-wit: een paars boek’, in: *Trajecta*, 10(2001), p. 302-309.

⁵ *Het tekort*, p. 7.

⁶ *Gewaardeerd verleden*, p. 21.

⁷ Ik alludeer hier aan de vaststelling in *Het tekort*, p. 29: “Toch wordt het belang van particuliere archieven niet weerspiegeld door de aandacht daarvoor in het archiefbeleid van de rijksoverheid (...) Sommige sectorale en categorale archiefinstellingen genieten financiële ondersteuning van de kant van de overheid; andere moeten het zonder zien te stellen.”

moeten niet alleen bewaren wat representatief is voor de overheid, maar ook voor haar burgers.⁸ Afgezien van dat betuttelende bezittelijk voornaamwoord, waar de commissie-Jeurgens zich gelukkig niet aan bezondigt, is het begrip ‘representativiteit’ hier natuurlijk het meest heikele punt. Ik ben het met haar eens dat dit criterium een hele vooruitgang is vergeleken met het eerder gehanteerde criterium ‘nationale betekenis’. De Raad van Cultuur hanteert nog een combinatie van beide: “de werkelijke nationale betekenis van archieven ligt in de representativiteit van dat bestand, dat elk individu, elke maatschappelijke groepering en de samenleving in staat stelt te ontdekken wat zijn geschiedenis is.”⁹ De commissie-Jeurgens merkt daar beleefd bij op, dat dit een wel erg ruime doelstelling is. Bij selectie, hoe representatief ook, gaat informatie verloren waar uitgerekend individu Janssen uit Heerhugowaard naar op zoek was. Het is geen te ruime doelstelling, vind ik: het is gewoon een contradictie.

Maar ik deel toch de voorkeur voor representativiteit als criterium. Het is mijn ervaring, dat het ook een hanteerbaar criterium is, mits er een goede HMA-plus aan ten grondslag ligt – u begrijpt: ik scheid nu de hoorders die het rapport wel hebben gelezen van degenen die dat niet hebben gedaan. Maar op die HMA-plus kom ik nog terug, dus aan het eind van mijn verhaal komt u allemaal weer op hetzelfde punt uit.

Representativiteit is echter wel een hard criterium als er geschoond moet worden. Moeten wij op den duur van de archieven van het Wit-Gele Kruis, het Groene Kruis en het Oranje-Groene Kruis de mooiste uitzoeken en de rest wegdoen? Of: hebben wij genoeg aan het archief van één van de vijf diocesane boerenbonden? Ja, misschien moet dat wel ooit.¹⁰

In dat geval biedt *Gewaardeerd verleden* een tweede criterium: dat van de informatiewaarde. Het meest informatieve archief wordt bewaard. Ik geef maar weer een voorbeeld: in katholieke kring ontstonden op den duur steeds meer organisatorische koepels, die een steeds groter deel van het werk op zich namen. Professionalisering heette dat. Voor een bepaalde periode is zo’n koepelarchief informatiever dan regionale of diocesane archieven.

Het rapport vervolgt zijn betoog met de uitwerking van de representativiteit, inclusief een interessante uitzonderingsclausule. Een archief, zo wordt gesteld, moet hetzij representatief zijn voor hetgeen in de samenleving is vastgelegd, of representatief zijn voor de leden, personen en/of organisaties van een samenleving.

Het tweede criterium is redelijk inzichtelijk. Ik heb er zojuist al voorbeelden van gegeven. Het KDC bijvoorbeeld heeft genoeg archieven van priesters, maar heel weinig van katholieke kunstenaars. Wat betreft organisaties is het lastiger, of juist gemakkelijker: het concurrentiebeginsel was niet bepaald één van de uitgangspunten voor bisschoppelijk beleid – met uitzondering van hun onderlinge concurrentie – en dus bestonden er op allerlei maatschappelijke terreinen geen rivaliserende organisaties en instellingen. ‘Eenheid in eigen verband, en van daaruit samenwerking met anderen’, verordonneerden de bisschoppen nog in het Mandement van 1954. Wat katholieke organisaties betreft grenst representativiteit dus welhaast aan volledigheid.

⁸ *Het tekort*, p. 22.

⁹ *Het tekort*, p. 20.

¹⁰ Ik zeg dat niet zonder reden. Het KDC mag maximaal 10.000 meter archief bewaren, en die grens is vrijwel genaderd.

Het eerste criterium verdient enige uitleg. Het gaat dan vooral om “de algemene en langlopende maatschappelijke trends en ontwikkelingen, en onderliggende structuren”.¹¹ Ik zou hier als KDC-voorbeeld het archief kunnen noemen van de IDIL, de Informatie Dienst Inzake Lectuur, die tussen 1937 en 1970 *fiction* en *non-fiction* beoordeelde op katholieke morele criteria. De ontwikkelingen in die beoordelingen geven ongetwijfeld niet alleen een katholieke, maar ook een maatschappelijke trend te zien.

Als derde criterium formuleerde de commissie iets wat ik moeilijk anders kan aanduiden als een uitzonderingsclausule: die archieven verdienen bewaard te blijven, die “door waarnemers als belangrijk, bijzonder of uniek worden beschouwd omdat ze de belangrijke, bijzondere en unieke maatschappelijke ontwikkelingen, activiteiten, personen en organisaties in een bepaalde periode weerspiegelen”.¹² Een voorbeeld: toen de studentenbeweging aan de Nijmeegse universiteit actief werd, formeerde professor Manning een Werkgroep Universitaire Beweging, die onder meer als taak kreeg affiches, vlugschriften, stencils, enzovoort te verzamelen. Dat leverde een archief op van 24 strekkende meter.

Aan deze drie selectiecriteria wil ik er graag nog één toevoegen, dat in het acquisitieprofiel van het KDC figureert: het criterium ‘exemplarisch’.¹³ Het gaat daarbij meestal om weliswaar locale, en vaak kleine, archieven, maar van een type dat bijzonder zeldzaam is, echter wel een specifiek aspect vertegenwoordigt van het katholieke leven. Zo hebben er in het Interbellum talrijke missienaakringen bestaan, om de negertjes van borstrokjes en wollen onderbroeken te voorzien. Archief hebben deze meestal parochieel georganiseerde clubjes zelden achtergelaten, zodat het KDC gelukkig is met het bezit van archivalia van twee ervan, uit Valkenburg en Vught.

4. Over waardering en waarderingsniveau's

Selectie van archieven vooronderstelt de waardering ervan, en de waardering ervan vooronderstelt kennis van zaken. Als je niet weet waarover het gaat kun je maar beter niet selecteren. Hier sluit het rapport aan bij de momenteel gehanteerde zogeheten Historisch-Maatschappelijke Analyse, de HMA. Om verwarring met de bestaande HMA te voorkomen spreekt de commissie van HMA-plus. Het is, aldus de commissie, niet voldoende om een tamelijk *ad hoc*-interview met een historisch deskundige te houden om een positieve selectie van een archief te onderbouwen, maar er is een gedegen inzicht noodzakelijk in het hele relevante maatschappelijke terrein. Om even in bibliotheektermen te vervallen – ik werk tenslotte op een documentatiecentrum - : hier is domeindeskundigheid vereist.

In *Gewaardeerd verleden* onderscheidt de commissie-Jeurgens drie niveau's van waardering.

4.1. Samenleving

Allereerst het niveau van de samenleving als geheel. Wat het KDC betreft is dit een belangrijk waarderingsniveau, maar één met een dubbele laag. *Gewaardeerd verleden* spreekt van ‘domeinen’ van de samenleving. Om katholieke archieven te kunnen waarderen is uiteraard kennis nodig van de samenleving als zodanig. Ik noemde als voorbeeld al de verzuiling, en de betekenis daarvan voor het

¹¹ *Gewaardeerd verleden*, p. 39-40.

¹² *Gewaardeerd verleden*, p. 38.

¹³ Niet te verwarren met wat het rapport noemt *hotspots* (*Gewaardeerd verleden*, p. 45). Daarover hieronder meer.

ontstaan van de verzorgingsstaat. Maar daarbinnen is bovendien specifieke kennis nodig van het domein, dat ik het katholieke 'milieu' zou willen noemen:¹⁴ niet alleen het strikt-kerkelijk leven, maar ook het maatschappelijk verzuilde leven en het privé-leven. Ik vermoed dat deze dubbele laag van kennis van de samenleving niet alleen geldt voor katholieke archieven, maar ook voor kunstenaarsarchieven, bedrijfsarchieven, enzovoort. Het KDC heeft voor dit doel een indeling in acht sectoren vastgesteld. Het gaat om een sectorindeling die zo is gekozen, dat zij in principe op de Nederlandse samenleving als zodanig zou kunnen worden toegepast. Wij onderscheiden achtereenvolgens archieven op het terrein van kerkelijk en godsdienstig leven, charitas en maatschappelijk werk, zieken- en gezondheidszorg, onderwijs en wetenschappen, cultuur en recreatie, jeugd, stands- en vakorganisaties, en politiek.¹⁵ Deze sectorindeling maakt het niet alleen mogelijk om de acquisitie en waardering op het tweede niveau goed uit te voeren, maar in principe ook om dwarsverbanden met andere archiefbewaarplaatsen en documentatiecentra te leggen, zoals dat nu al gebeurt op *archieven.nl* voor gebruikers van een specifiek softwarepakket. De indeling die wij hanteren zou best in de daar gehanteerde indeling te passen zijn. Hier valt in de toekomst zeker samenwerkingswinst te halen.¹⁶

4.2. Actoren

Het tweede waarderingsniveau is dat van de actoren: de personen en organisaties die in een bepaalde sector van de samenleving actief zijn of zijn geweest. Hier is domeinskundigheid opnieuw vereist, maar op dit niveau valt veel kennis te halen uit adresboeken en almanakken. Het KDC gebruikt daarvoor de al sinds 1875 bestaande *Piusalmanak*. Een voorbeeld daarvan is ons Collectie- en acquisitieprofiel, waarin wij aan de hand van deze almanak een analyse hebben gemaakt van de kwaliteit van onze archiefcollectie.¹⁷

4.3. Hotspots

Het derde niveau is het niveau van het particuliere, het bijzondere. De commissie noemt dit *hotspots*, of, om in het Engels door te gaan: *places where it's all happening*. Dit niveau vergt in ieder geval domeinkennis, omdat het bijvoorbeeld gaat om tijdelijke acties en actiegroepen, of om controversiële personen. Voorbeelden op KDC-terrein: de Aprilbeweging, de katholieke jongeren in de letterkunde van het Interbellum, of het Nederlandse Pastoraal Concilie eind jaren zestig.

4.4. Gezichtspunt

Tenslotte wil ik nog een belangrijk punt toevoegen als het gaat om waardering, namelijk: vanuit welk gezichtspunt waardeer je een collectie. Dat is een kwestie waar bij ons geen twijfel over bestaat, maar die bij buitenstaanders wel degelijk een rol speelt als het om de waardering van een instelling als de onze gaat.

¹⁴ De term is gemunt door de Zwitserse historicus Urs Altermatt, *Katholizismus und Moderne. Zur Sozial- und Mentalitätsgeschichte der Schweizer Katholiken im 19. und 20. Jahrhundert* (Zürich 1989), vgl. ook: Wilhelm Damberg, *Abschied vom Milieu? Katholizismus im Bistum Münster und in den Niederlanden 1945-1980* (Paderborn 1997). De term wordt tegenwoordig algemeen gebruikt in internationaal katholicisme-onderzoek.

¹⁵ Deze sectorindeling is nagenoeg ontleend aan de indeling van de almanak voor katholiek Nederland, de *Piusalmanak*, en wordt ook gehanteerd voor onze bibliotheekcollecties en de audiovisuele collecties.

¹⁶ De praktijk is natuurlijk altijd complexer. Het KDC heeft, als afdeling van de Nijmeegse universiteitsbibliotheek, ook te maken met gebruiken bij het ontsluiten van bijzondere collecties zoals bibliotheken dat plegen te doen. Wij werken momenteel samen met de UB in de richting van Collection Level Descriptions.

¹⁷ KDC, *Collectie- en acquisitieprofiel* (Nijmegen 2007), p. 25-49 (zie noot 3).

Buitenstaanders willen er namelijk nog wel eens van uitgaan, dat het KDC er is voor katholieken, om de katholieken historische munitie te geven, om zo te zeggen. Om maar niet te spreken van diegenen die het KDC als een onderdeel zien van de RK kerk. Niet dus. Ook het KDC gaat, net als de beide rapporten, bij de waardering van archieven uit van de betekenis van de archieven voor de Nederlandse samenleving als geheel, of meer specifiek, van de betekenis van een archief voor de katholieke volksdeel, zoals dat zich in de samenleving heeft gemanifesteerd en nog manifesteert. Het KDC bewaart onder andere daarom geen kerkelijke archieven van bisdommen, dekenaten en parochies.¹⁸

5. Sectorale en categorale documentatiecentra

Daarmee heb ik in grote lijnen het KDC gepositioneerd in de hele discussie rond particuliere archieven. Het KDC is er niet speciaal voor katholieken en ook niet speciaal voor de kerkgeschiedenis. Ik zie de collecties van het KDC als een deel van wat tegenwoordig heet: de Collectie Nederland.¹⁹ Binnen de Collectie Nederland heeft het KDC specifieke domeindeskundigheid op het terrein van het katholieke volksdeel, de katholieke levensbeschouwing en katholieke organisaties, gebruiken, mentaliteit, enzovoort. Die deskundigheid ontleent het KDC niet alleen aan historische studie, maar ook aan de dagelijkse omgang met onderzoekers en bewaargevers. Als in het rapport *Gewaardeerd verleden* het belang wordt onderstreept van een degelijke HMA, een historisch-maatschappelijke analyse, maar dan uitgebreider en samenhangender dan wat op dit moment een HMA is – vandaar dus HMA-plus – dan is mijn suggestie: laat het KDC de HMA-plus voor dit terrein van de Nederlandse samenleving verzorgen, en laat het IISG dat voor de arbeidersbeweging doen, het HDC voor het protestantisme, het Humanistisch Archief voor het humanisme, enzovoort.

Ik noem dat geen verzuiling, maar ontzuiling: kijk naar de hele Nederlandse samenleving, en van daaruit naar deelterreinen die een eigen HRM-plus nodig hebben. Dat betekent dat het KDC niet alleen katholieke archieven bewaart, maar ook kan adviseren bij de waardering van katholieke archieven die elders worden ondergebracht – en daar ook volgaarne toe bereid is. Maar op dit punt kom ik zo terug, want nu raak ik het punt 'concurrentie of samenwerking'.

Er is eerst nog een ander aspect aan het KDC dat ik wil aansnijden. De beide rapporten breken een lans voor een betere bescherming van particuliere archieven. Ik zou nog een stap verder willen gaan.

Aangenomen, dat de samenstelling van de archiefcollectie van het KDC als geheel beantwoordt aan de eisen van een HMA-plus, met andere woorden: dat de KDC-collectie als geheel een goede weerspiegeling is van wat we op dit terrein in de Collectie Nederland willen bewaren – en ik wil dat met alle plezier extern laten beoordelen²⁰ – dan zijn niet alleen bepaalde afzonderlijke KDC-collecties, maar is ook de collectie als zodanig, en is onze domeindeskundigheid beschermenswaard. Ik zeg dat niet zozeer om nu mijn portemonnee open te houden – waarmee ik dat natuurlijk toch even gezegd heb –, maar vooral om het

¹⁸ Een tweede, pragmatische reden is dat de bisdommen feitelijk hun archieven bij overheidsarchiefdiensten hebben ondergebracht, en lokale kerkelijke instellingen adviseren dat op lokaal niveau ook te doen.

¹⁹ Hierover: *Voor de eeuwigheid? Over collectiebeleid in Nederland*, Rotterdam: Erfgoed Nederland en Mondriaan Stichting, 2008.

²⁰ Al meen ik dat de in ons Collectieprofiel neergelegde analyse van al onze collecties (archief, bibliotheek, en beeld en geluid) al overtuigend aangeeft dat dit het geval is.

accent te relativieren, dat met name het rapport van de Raad voor Cultuur legt op de overheid. Daar wordt gesignaleerd dat de overheid nauwelijks greep heeft op relevante particuliere archieven. Hoezo 'greep'. Inderdaad, er is geen Centraal Register van Particuliere Archieven meer, en er zijn geen sectorbrede afspraken over collectie- en acquisitieprofielen. Misschien niet, beste Raad voor Cultuur: maar als KDC weten wij heel goed welke archieven het beste waar kunnen worden ondergebracht. Een archief van een gereformeerde jongelingsvereniging sturen wij toch echt naar Amsterdam.

Wat niet wegneemt dat ik de aanstaande herleving van het CRPA buitengewoon toejuich, al is het alleen al omdat ik mij bij het opstellen van ons collectieprofiel te pletter heb gezocht op het internet om te achterhalen of essentiële katholieke archieven wellicht elders veilig onder dak waren.²¹

6. Over concurrentie en samenwerking

Met deze laatste opmerking heb ik gelijk de toon gezet als het gaat om 'concurrentie of samenwerking'. Als we denken in termen van een Collectie Nederland dan vervalt, zo merkt Richard Hermans, directeur van Erfgoed Nederland, in de onlangs uitgekomen bundel *Voor de eeuwigheid?* op, ook elk concurrentiemotief. 'De hebzucht voorbij', luidt de titel van zijn bijdrage, en hij reageert daarin onder meer op de stelling van Martin Berendse, dat de archieven van alle minister-presidenten in het Nationaal Archief thuis zouden horen. Hij stelt vast dat de archieven van Den Uyl, Cals en Kuyper elders liggen, en vindt dat 'nauwelijks te begrijpen'.²² In *de Volkskrant* van 2 oktober komt hij daarop terug en noemt nu het archief van Van Agt als voorbeeld.²³ Maar het is nog erger: van de vijf naoorlogse katholieke minister-presidenten ligt alleen het archief van Marijnen in Den Haag. Het archief-De Quay ligt in het Brabants Historisch Informatie Centrum, en dat van De Jong is ook bij het KDC. Moeten we hier wat achter zoeken? Ik denk het wel. Dat zou wel eens te maken kunnen hebben met de context waarin de betreffende personen geplaatst en geïnterpreteerd wilden worden: niet in de eerste plaats als minister president, maar als katholiek politicus, als ras-KVP-ers, vertrouwd met de zuilorganisaties, die in het KVP-bestuur voorkeurszetels hadden en waarvan de bestuurders vaak vanuit de katholieke vakbeweging, boerenorganisaties of werkgeversorganisaties overstapten naar de politiek. Het was een netwerk of, zoals ik het eerder noemde, een 'milieu'. Je hoeft alleen maar de autobiografieën van staatssecretaris Mertens of minister Bogaers te lezen om dat te zien.²⁴ Ook zij hebben hun archieven overigens bij het KDC ondergebracht. Maar wat ik nauwelijks te begrijpen vindt, is dat Berendse Kuyper, Abraham de Geweldige, kennelijk vooral ziet als minister-president. Als ik dat als historicus op zou schrijven zou ik heel historisch Nederland over mij heen krijgen.

Kortom: als we de richting uitgaan van verdere samenwerking – en daar ben ik onmiddellijk voor te vinden – dan ziet het er naar uit dat we eerst maar eens in de slag moeten om een gemeenschappelijke HMA-plus

²¹ Vgl. Collectie- en acquisitieprofiel, m.n. hoofdstuk IV, Het KDC in landelijk verband.

²² M. Berendse, 'Archiefselectie van nationaal belang', in: *Voor de eeuwigheid?* (Rotterdam 2008), p. 110-121, m.n. p. 116.

²³ '110 kilometer harde schijf', in: *De Volkskrant*, 2 oktober 2008, p. 13.

²⁴ Jan Mertens, *Mijn leven als vakbondsman en politicus*, Nijmegen 2004; R. van der Kroef, *Herinneringen van Pieter Bogaers, bouwminister*, Amsterdam 2004.

te ontwerpen. En gezien alle discussies over de Canon van de Nederlandse Geschiedenis zal dat nog niet meevallen.

De opmerkingen van Berendse zijn een goed voorbeeld van het spanningsveld tussen concurrentie en samenwerking. Want natuurlijk zijn er overlappingen in de collectieprofielen van bijvoorbeeld de categorale documentatiecentra. Het IISG en het KDC hebben een arbeidersbeweging gemeenschappelijk, het IIAV en het KDC katholieke vrouwen. Wat mij betreft gaat het er echter in de eerste, de tweede en de derde plaats om dat een archief bewaard blijft, goed verzorgd wordt en raadpleegbaar is. In mijn hele KDC-carrière heb ik nog nooit twist over een archief meegemaakt, ondanks het ontbreken van collectieprofielen, acquisitiecriteria, samenwerkingsverbanden en meer van wat er volgens de Raad van Cultuur bij de particuliere archiefcollecties ontbreekt. Naar mijn mening zou er in zo'n geval tussen de gegadigde archiefinstellingen een hartig woordje moeten worden gewisseld over de documentaire context waar een archief het best in past, en waarmee het publiek het meest gediend is. Dat is wat mij betreft het enige criterium, al moet ik er een prachtige publiekstrekker voor laten lopen.

De gedachte dat dit soort discussies in de toekomst niet meer van belang is, omdat dan de collecties voor iedereen digitaal toegankelijk zijn, vind ik naïef. In de eerste plaats weet ik uit ervaring wat het digitaliseren van een meter archief kost, en dan heb ik uit het oogpunt van conservering nog wel andere prioriteiten dan na-oorlogse archieven. Ten tweede vergt ook het goed ontsluiten van archieven de nodige domeindeskundigheid, waarmee de discussie weer terug is bij af.

Dus wat mij betreft moeten we eerst maar eens inventariseren wat er is, een goede HRM-plus ontwikkelen en niet te vergeten: ook bijhouden,²⁵ en dan eens met zijn allen de hei op om elkaars collecties te inspecteren. Wie durft?

7. Besluit: leidt emancipatie tot ontzuiling?

Tot besluit wil ik terugkomen op de vraag die ik als titel aan mijn verhaal heb meegegeven: leidt emancipatie tot ontzuiling? In de grote-mensenwereld in ieder geval wel: dat hebben we in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw kunnen zien. Dat er nog steeds categorale documentatiecentra bestaan voor arbeiders, gereformeerden, katholieken, humanisten en vrouwen, maakt natuurlijk een verzuilde, en dus volgens sommigen achterhaalde, indruk. Maar wat zou ontzuiling in deze sector moeten betekenen? Dat we alle archieven op een grote hoop gooien? Ik denk dat dat funest zou zijn voor de kwaliteit van een deskundige dienstverlening. Maar er is ook bij deze documentatiecentra wel degelijk een proces van ontzuiling gaande. Dit proces is niet ingezet door de betrokken instellingen, maar door de historici, die zich al een aantal decennia niet meer richten op het specifieke van de geschiedenis van één emancipatiebeweging, maar die zich tegenwoordig bezighouden met de moderniteit als internationaal gehanteerd interpretatiekader, een kader waarbinnen al deze emancipatiebewegingen een actieve rol spelen en onderling interacteren.²⁶ Vanuit een dergelijke historische invalshoek ontzuilt de

²⁵ Een HRM-plus zal veranderen naarmate onze visie op het verleden veranderd: zo is de kijk van historici op de verzuiling in de laatste halve eeuw drastisch veranderd.

²⁶ Vgl. H. van der Loo en W. van Reijen, *Paradoxen van modernisering. Een sociaal-wetenschappelijke benadering*, Muiderberg 1990; S. Hellemaans, *Het tijdperk van de wereldreligies. Religie in agrarische civilisaties en in moderne samenvindingen*, Zoetermeer/Kapellen 2007.

geschiedschrijving, en ontzuilen de documentatiecentra mee, omdat er hele nieuwe vragen aan de collecties worden gesteld.

Maar ook het idee van een Collectie Nederland, en de nadruk van de beide rapporten op het historisch belang van particuliere archieven, leidt tot ontzuiling: de sectorale en categorale collecties, die elk, zo zeg ik nog maar eens nadrukkelijk, hun eigen specifieke rol in die Collectie Nederland spelen, zullen dan ook buiten de kring van de kenners zichtbaarder worden, en zo bijdragen aan een visie op het verleden waarin altijd een pendelbeweging heeft plaatsgevonden tussen pluriformiteit en eenheid.